

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

Постановка проблеми. Становлення в Україні абсолютно нового суспільства, що затверджує, з одного боку, рівні права і свободи кожної людини, духовну, економічну, політичну, інформаційну незалежність і автономність громадянина, гуманізм суспільних стосунків, що є провідним принципом побудови стосунків між людьми в усіх без винятку сферах, спричинило зміни в усіх галузях життєдіяльності суспільства. Наша країна й досі переживає маргінальний період, що визначається як нестабільний, і характеризується низкою негативних, яскраво виражених чинників.

Система вищої освіти в Україні у зв'язку зі змінами різного характеру (соціально-економічного, політичного, національного, соціокультурного тощо), зокрема й зумовленими приєднанням України до Болонського процесу, перебуває в стані свого реформування. Ведеться пошук шляхів підвищення ефективності процесу професійної підготовки фахівців, покликаною забезпечити достатній рівень готовності представників різних галузей як до виконання професійних функцій і самореалізації в професійній сфері, так і до життєдіяльності в суспільстві як громадянина з високим рівнем самосвідомості.

Як і в будь-якій іншій галузі через маргінальність положення наявними є яскраво виражені суперечності в системі вищої освіти. Подолання суперечностей, що притаманні системі університетської освіти України, О. Глузман прогнозує за умови реалізації певної сукупності принципів її розвитку [3, с. 123-125]: демократизації та автономізації; гуманізації, гуманітаризації; фундаменталізації; інтеграції; універсалізації; педагогізації; інтелектуалізації; неперервності освіти; індивідуалізації та диференціації; інноваційності; національного та регіонального підходу [3].

Сьогодні в Україні впроваджена нова концепція сучасної освіти, яка знайшла повне своє відображення в зміні принципів державної освітньої політики, зміні основ управління та правового регулювання системи освіти, а також у зміні напрямів, за якими будується та розвивається освіта.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічні проблеми змісту інженерно-педагогічної освіти в цілому розроблялися науковцями В. Бажутіним [1], В. Безруковою [2], Н. Брюхановою [4], Г. Карповою [5], О. Коваленко [4], М. Лазарєвим [5], М. Чапасєвим [8] та іншими. Аналіз праць науковців дозволяє констатувати, що реалізація методологічних засад в інженерно-педагогічній освіті пов'язується дослідниками з упровадженням відносно нових підходів: компетентнісного, системного, синергетичного, аксіологічного тощо, що відбивається в різних компонентах навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. У зв'язку з упровадженням кредитно-трансферної системи освіти найбільш дієвим є застосування нових методологічних підходів до змісту освіти.

Запровадження методологічних підходів до змісту професійно-правової підготовки інженерів-педагогів як обов'язкового і важливого складника його професійної підготовки [6] потребує свого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті: з'ясувати особливості використання методологічних підходів до конструювання змісту професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Виклад основного матеріалу. У дидактиці існують різні тлумачення поняття змісту освіти. Зміст освіти – це «...педагогічна адаптація системи знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності та емоційного ставлення до світу, опанування якого забезпечує розвиток особистості» [12].

Так, Ю. Бабанський визначає зміст освіти як «...систему наукових знань, умінь, навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових та фізичних

здібностей, формування світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя та праці» [11, с. 366]. Тобто у зміст освіти особистості включаються всі елементи соціального досвіду, накопиченого людством. При цьому зміст розглядається як один із компонентів процесу навчання [11]. За В. Ледньовим, зміст освіти не є компонентом освіти, а є особливим зрізом освіти, «...змістом процесу прогресивних змін властивостей та якостей особистості, необхідною умовою чого є особливим чином організована діяльність» [6, с. 54]. Такий підхід дозволяє по-іншому сприймати сутність освіти, в якій центральним об'єктом постає діяльність самої людини, яка набуває освіти. Ця діяльність забезпечує приріст та розвиток її внутрішнього змісту.

Як недоліки конструювання змісту інженерно-педагогічної освіти дослідниками визначалися: поєднання функцій науки й навчальної дисципліни, що перетворюється в адаптивний курс науки, й неврахування об'єкта й предмета реальної діяльності інженера-педагога; використання сумативного підходу до конструювання змісту з порушенням міжпредметних зв'язків, що призводить до несформованості цілісного інтегративного знання про предмет і об'єкт праці у випускників (через це відбувається зміщення орієнтації стосовно окремих напрямів підготовки); відрив змісту освіти від особливостей практичної діяльності [2, с. 6] тощо.

У зв'язку з цим, наукові пошуки останніх десятиліть були пов'язані з пошуком способів ліквідації цих недоліків, в основу яких як принципово важливі фактори відбору змісту освіти було покладено методологічні підходи.

Методологія як базова основа пізнання і перетворення реальної дійсності передбачає визначення загальної системи теоретичних знань, які виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження. Зрозуміло, що без наукового підґрунтя неможливим є створення доцільного змісту освіти у професійній підготовці майбутнього фахівця взагалі й його складників зокрема. Оскільки важливою характеристикою методології є її принципи, що виконують пояснювальні функції і визначають концептуальність і логіку побудови дослідження, потребують з'ясування провідні методологічні принципи професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

На нашу думку, першорядне значення має принцип системного підходу. Він вимагає дослідження змісту професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога у взаємозв'язку всіх складників інженерно-педагогічної освіти: прогнозування, управління і структури підготовки кадрів, якості навчально-виховного процесу, професійної орієнтації, практики й реалізації різних ступенів освіти, матеріально-технічної бази освіти тощо. Розгляд професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів як безперервного процесу передбачає виділення етапів реалізації цілісної системи.

Системний підхід вимагає аналізу соціального замовлення, дослідження специфіки інженерно-педагогічної діяльності з метою виявлення місця в ній правового компоненту. Так, інженерно-педагогічна діяльність є системою, що поєднує в собі функції інженерної і педагогічної діяльності. Правова підготовка як цілісна система є компонентом у системі професійної підготовки майбутнього представника інженерно-педагогічної діяльності, без якої неможливо досягти готовності майбутнього фахівця до виконання професійних функцій.

Саме системний підхід дозволяє отримати цілісне уявлення не лише про освітні правовідносини, але також про всю сукупність правовідносин, що виникають у сфері освіти, наочно демонструючи, що останні є органічною системою, об'єднаною спільними цілями і завданнями. Цей підхід також дозволяє виявити і детально вивчити специфіку власне освітніх правовідносин, визначити їхню роль і функції в системі всіх правовідносин, що виникають у галузі освіти.

Використання системного підходу до побудови змісту професійно-правової підготовки передбачає з'ясування всіх компонентів цього цілеспрямованого процесу, визначення ролі і місця кожного з них, з'ясування взаємозв'язків, що існують між ними, починаючи з мети, забезпечення її реалізації і закінчуючи результатом, що повинен

відповідати освітньо-кваліфікаційній характеристиці випускника певного рівня.

Оскільки важливим принципом професійної підготовки майбутнього фахівця взагалі і інженера-педагога зокрема є принцип діяльності, бо саме в діяльності відбувається формування особистості студента, повноцінний її розвиток, діяльнісний підхід є важливим методологічним підґрунтям для побудови змісту професійно-правової підготовки. Поза діяльністю не можна уявити ні освіти, ні підготовки, ні виховання, ні розвитку людини як особистості.

Діяльнісний підхід вимагає необхідності визначення провідної діяльності студентів під час професійно-правової підготовки, аналіз їхньої діяльності на різних ступенях професійної підготовки. Слід враховувати, що підготовка до професійної діяльності і безпосередня професійна діяльність є принципово різними реальностями. Проте процес професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу спрямований на підготовку студентів до реалізації саме реальної інженерно-педагогічної діяльності. Отже, саме її слід вивчати, аналізувати, на неї орієнтуватися, до неї готувати студентів й відбивати це в змісті професійно-правової підготовки. Інакше кажучи, зміст професійно-правової підготовки студентів – майбутніх інженерів-педагогів – повинен відповідати змісту інженерно-педагогічної діяльності й бути спрямований на реалізацію ними функцій у процесі професійної діяльності. Звідси випливає, що у змісті професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога повинно забезпечуватися відпрацювання навичок використання правових знань під час виконання професійних функцій. У змісті повинно бути відбито весь той об'єм інформації, способів діяльності із застосування правових знань, що стане в нагоді інженеру-педагогу в реальній професійній діяльності.

Реалізація діяльнісного підходу вимагає адекватних форм і методів професійно-правової підготовки. На перших двох курсах використовуються переважно інформаційні методи щодо важливості правових понять, правовідносин у сфері інженерно-педагогічної галузі тощо; на третьому-четвертому – форми й методи, що моделюють інженерно-педагогічну діяльність (семінари, рішення конкретних ситуацій і проблем, імітаційні ігри тощо); на п'ятому курсі студенти залучаються до різних видів професійної діяльності під час практики, виконання науково-дослідницьких робіт на конкретному матеріалі інженерно-педагогічної діяльності певного закладу. Поступова зміна діяльності під час професійно-правової підготовки студентів від репродуктивно-пошукової до творчої діяльнісної змінює позицію студента від об'єкта професійної підготовки до активного суб'єкта професійної діяльності.

Як вказують дослідники [1], суттєвим недоліком правової освіти є її сконцентрованість на навчанні позитивному праву (тобто на вивченні змісту нормативно-правових актів) і недостатня розробка питань правозастосування, що, безумовно, знижує рівень компетентності майбутніх фахівців у вирішенні конкретних професійно-правових завдань, об'єм яких останніми роками значно збільшився.

На сучасному етапі часто діяльнісний підхід поєднують з особистісним, у зв'язку з чим використовується особистісно-діялісна основа для формування змісту освіти. Так, В. Ледньов визначав структуру діяльності особистості і відповідний їй зміст [6], а В. Безрукова вказала на необхідність врахування не просто структури особистості і діяльності окремо, а їх взаємодії, взаємозв'язку, взаємообумовленості [2], а як конкретні принципи, що сприяють побудові системи навчальних дисциплін вищої освіти, запропонувала такі: загальної повноти наукових знань, що забезпечують підготовку інженера-педагога; функціональної забезпеченості кожної навчальної дисципліни; багатомірності розміщення навчальних дисциплін, що відбивають реально існуючу їх взаємодію в навчальному процесі; забезпечення перспектив розвитку навчальних дисциплін в цілому і кожної з них окремо в системі підготовки кадрів [2, с. 12]. Автором обґрунтовано й запропоновано класифікаційний підхід як «загальнонауковий спосіб формування змісту освіти в вищій школі, що готує своїх випускників до конкретної професійної діяльності», дозволяє уникнути недоліків «джерельного відбору змісту, робить всю систему відбору більш гнучкою», забезпечує «тісний функціональний зв'язок теорії з практикою» [2, с. 15].

На основі такого підходу, що враховує реальне функціонування змісту освіти в підготовці інженера-педагога, в змісті його професійно-правової підготовки повинен відбиватися об'єкт (частина діяльності фахівця і необхідні для цього особистісні якості) і предмет реальності, з якою стикається інженер-педагог.

Безумовно, змістом професійно-правової підготовки повинно забезпечуватися засвоєння того обсягу правової інформації, що матиме професійну значущість для представника інженерно-педагогічної галузі, охоплювати ту галузь правовідносин, учасником якої він виступає. Саме це спричиняє звернення до такого підходу, як компетентнісний, до конструювання змісту професійно-правової підготовки. Адже на сучасному етапі професійної підготовки фахівця мова йде не просто про забезпечення його належним арсеналом знань, умінь і навичок майбутньої професійної діяльності, а закладення певного потенціалу у вигляді набору певних компетенцій, що можуть розвиватися під час реалізації конкретних професійних функцій упродовж усього професійного життя фахівця. Цінним для інженера-педагога виступає саме закладена у вигляді компетентнісного потенціалу спроможність використання накопичених правових знань, відпрацьованих умінь і навичок їх використання у професійній діяльності, спроможність їх удосконалювати, адже специфікою правових знань є те, що вони не залишаються незмінними: зміни в суспільстві призводять до зміни його правової системи. Від інженера-педагога вимагається постійне ознайомлення з цими змінами, діяльність на підставі чинних правових норм тощо.

На сучасному етапі важливе місце в процесі професійної підготовки фахівця взагалі й інженера-педагога зокрема відводиться застосуванню аксіологічного підходу до формування змісту, забезпечення організації його підготовки до виконання професійних функцій. Ціннісні орієнтації в професійно-правовій підготовці майбутнього інженера-педагога виступають як рушійні сили розвитку його особистості, оскільки саме вони дозволяють усвідомити сутність і значущість соціокультурних цінностей, до яких належать і цінності права. Досліджуючи проблему цінностей, науковці відзначали, що зміст цінностей обумовлений культурними досягненнями суспільства. Світ цінностей – це, насамперед, світ культури в широкому сенсі цього слова, сфера духовної діяльності людини, її схильностей, уподобань, тобто тих оцінок, в яких виражається міра духовного багатства кожної конкретної особистості.

Аксіологічний підхід дозволяє розглядати результат професійно-правової підготовки як систему правових цінностей, що створюються в процесі розвитку суспільства і відбивають прогресивні досягнення сучасності і минулого. Визнання ціннісної сутності правової підготовки дозволяє досить чітко відокремити правову культуру від правових явищ утилітарного, регресивного або протиправного характеру. Якщо сутністю соціального прогресу розглядати становлення свободи, то правовий прогрес являє собою правову форму вираження досягнутої свободи, правове положення особистості в суспільстві, правовий статус громадянина в державі, що відповідають ступеню визнання таких загальнолюдських цінностей, як право і свобода і забезпечуються державою кожному громадянину.

Цінністю професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога виступає його готовність до застосування правових норм у професійній діяльності, що не успадковується автоматично, а здобувається в цілеспрямованій діяльності, тому професійно-правова підготовка являє собою єдність як безпосередньої діяльності людей з передачі й організації засвоєння накопиченого досвіду правової поведінки в професійній інженерно-педагогічній діяльності (діяльність викладачів), так і діяльність студентів під час засвоєння цього досвіду, а також результатів цієї діяльності, закріплених у цінностях, правових нормах. У науковій літературі відзначається, що сукупність сформованих стійких ціннісних орієнтацій утворює свого роду вісь свідомості, що забезпечує стійкість особистості, наступність у визначеному типі поведінки і відносин, що виражається у спрямованості потреб і інтересів.

Безумовно, правова система, створена людством з метою регулювання взаємовідносин між людьми, є втіленням тих цінностей, що існують у суспільстві і можуть змінюватися зі

зміною соціокультурних умов. Усвідомлення кожною особистістю цінності правових норм є пріоритетним завданням суспільства. Цінності найтіснішим чином пов'язані з поняттям сенсу, сенсу людського життя, сенсу моральності і права. Вчення про цінності є досить широкою галуззю філософії права і посідає в праворозумінні значне місце. Дослідження морально-аксіологічних проблем права є науковим напрямом і має особливу значущість, не повністю усвідомлену в теорії права.

У юридичній літературі немає чіткого визначення «цінності» як теоретико-правової категорії. Теоретики права сперечаються, чи є цінності об'єктивними або суб'єктивними явищами, універсальними або відносними стосовно права, в чому відмінність такої цінності як «Ідея права» від правових цінностей, чи слід сприймати цінності як шкалу виміру самого права тощо. Так, В. Нерсисянц розглядає цінність права як триєдність свободи, рівності і справедливості. Ці категорії є, на думку автора, загальнолюдськими цінностями, головними критеріями досягнень людської цивілізації на різних етапах її історичного розвитку [10].

Ціннісний вимір права дозволяє зважати на різноманіття внутрішнього змісту права, втіленого в правових нормах, принципах, інститутах, символах тощо. Цінності інтегруються в праві і безпосередньо їх опосередковують, перетворюючись на правові цінності. Правові цінності залежно від різних об'єктивних і суб'єктивних чинників по-різному відбивають, закріплюють в державно-правових системах загальнолюдські цінності. Наприклад, такі цінності як свобода, рівність, справедливість в різних національно-правових системах захищаються нормами права по-різному, залежно від національного, культурного тощо розвитку.

Загальна культура людини є підвалинами її професійної діяльності. Вона, по-перше, впливає на особистість у цілому, систему її ціннісних орієнтацій, допомагає людині усвідомлювати себе і роль своєї діяльності у світі, слугує опорою у виборі життєво важливих рішень, розвиває його здатність до креативного мислення. По-друге, культура є основою низки професійних рішень міждисциплінарного характеру, зокрема для процесів інтеграції в змісті підготовки, а також для більш масштабного розуміння цілей особистої діяльності педагога та діяльності ВНЗ у цілому, висунення нових завдань і методів роботи, для цілепокладання на глобальному рівні. По-третє, загальна культура забезпечує формування таких інтегративних показників людини, як її мова, ступінь розвиненості якої входить у професійну характеристику фахівців, що працюють у системі «людина-людина», етику спілкування з людьми.

Продуктивним є застосування синергетичного підходу до аналізу змісту професійно-правової підготовки, що використовується для аналізу самоорганізації соціальних систем, узгодження їхніх рушійних сил – мотиваційних спрямованостей соціальних об'єктів. Комплекс синергетичних категорій про моделі самоорганізації в науках про людину й суспільство допомагає по-новому осмислити традиційні проблеми антропології, історії, культурології, соціальної психології та етики, розкриваючи при цьому маловідомі причинні залежності. Синергетика як теорія самоорганізації дає ключ до розуміння не лише механізмів нестабільності, а й механізмів стійкості складних систем.

Із позицій синергетичного підходу неможливо традиційними детерміністськими методами вивчати розвиток складноорганізованих систем, до яких належить і професійно-правова підготовка інженера-педагога. Нестійкість системи розглядається як перешкода, що потребує обов'язкового подолання. Синергетичний підхід передбачає ймовірне бачення світу, базується на дослідженні нелінійних систем. Образ світу постає як сукупність нелінійних процесів. Ідея нелінійності включає багатоваріантність, альтернативність шляхів еволюції та її незворотність.

Для ефективного використання синергетичного підходу до професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога необхідно: виділити та охарактеризувати складну систему або процес, які потребують синергетичного впливу; дослідити стратегію її розвитку, описати можливі рівні її свободи, тобто рівноможливі напрями і шляхи її розвитку; здійснити факторний аналіз можливих шляхів її самоорганізації; визначити мету або бажаний результат (у яких конкретно аспектах необхідно змінити стан даної системи);

розробити номенклатуру (перелік) слабких впливів, що сприятимуть самоорганізації хаотичної системи, а також тактику їх застосування; правильно визначити критичний момент біфуркації досліджуваної системи.

Висновки. Отже, серед методологічних підходів до конструювання змісту професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів перспективними і продуктивними, на нашу думку, виступають системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, синергетичний.

Перспективи подальших досліджень. Потребує подальшого з'ясування реалізація кожного з визначених підходів на змістових компонентах процесу професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога.

Список використаних джерел

1. Абуталипов А. Р. Содержание и структура профессионально-правовой подготовки специалистов в техническом вузе : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» / А. Р. Абуталипов. – Казань, 2006.
2. Бажутин В. В. Содержание образования как основа оценки качества подготовки инженерно-педагогических кадров / В. В. Бажутин // Содержание подготовки инженеров-педагогов: сб. науч. тр. / Свердлов. инж.-пед. ин-т. – Свердловск, 1987. – С. 23–31.
3. Безрукова В. С. Методологические проблемы формирования содержания подготовки инженера-педагога / В. С. Безрукова // Содержание подготовки инженеров-педагогов: сб. науч. тр. / Свердлов. инж.-пед. ин-т. – Свердловск, 1987. – С. 5–15.
4. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования: монография. / А. В. Глузман. – К. : Просвіта, 1996. – 312 с.
5. Карпова Г. А. Функции инженера-педагога как источник формирования содержания его подготовки / Г. А. Карпова // Содержание подготовки инженеров-педагогов: сб. науч. тр. / Свердлов. инж.-пед. ин-т. – Свердловск, 1987. – С. 47–55.
6. Коваленко Д. В. Актуальність професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів / Д. В. Коваленко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Х., 2010. – Вип. 26-27. – С. 65–70.
7. Коваленко О. Е. Концепція професійно-педагогічної підготовки студентів інженерно-педагогічних спеціальностей / О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, О. О. Мельниченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Х., 2005. – Вип. 10. – С. 7–20.
8. Лазарєв М. І. Теоретичні і методичні засади моделювання змісту загальноінженерних дисциплін для технологій навчання студентів: автореф. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М. І. Лазарєв. – Х., 2004. – 37 с.
9. Леднев В. С. Содержание образования: учеб. пособие / В. С. Леднев. – М. : Высш.шк., 1989. – 360 с.
10. Нерсисянц В. С. Философия права : учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. – М. : ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 652 с.
11. Педагогика / под ред. Ю. К. Бабанского. — М., 1988. – С. 366.
12. Российская педагогическая энциклопедия. В 2 т. – М., 1999. – Т. 2. – С. 349.
13. Чапаев Н. К. Взаимосвязь педагогического и технического знания в содержании инженерно-педагогической деятельности / Н. К. Чапаев // Содержание подготовки инженеров-педагогов: сб. науч. тр. / Свердлов. инж.-пед. ин-т. – Свердловск, 1987. – С. 32–38.

Коваленко Д. В.

Методологічні підходи до конструювання змісту професійно-правової підготовки інженерів-педагогів

Обґрунтовано необхідність використання методологічних підходів до професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів. З'ясовано особливості реалізації методологічних підходів до конструювання змісту професійно-правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів: системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, синергетичного.

Ключові слова: методологія, методологічний підхід, професійна підготовка, зміст професійно-правової підготовки, компоненти, майбутній інженер-педагог, інженерно-педагогічний навчальний заклад.

Коваленко Д. В.

Методологические подходы к конструированию содержания профессионально-правовой подготовки инженеров-педагогов

Обоснована необходимость использования методологических подходов к профессионально-правовой подготовке будущих инженеров-педагогов. Выделены особенности реализации методологических подходов к конструированию содержания профессионально-правовой подготовки инженеров-педагогов: системного, личностно-деятельностного, компетентностного, аксиологического синергетического.

Ключевые слова: методология, методологический подход, профессиональная подготовка, содержание профессионально-правовой подготовки, будущий инженер-педагог, инженерно-педагогическое учебное заведение.

D. Kovalenko

Methodological Approaches to Construction of the Content of Professional Legal Training of Engineers Pedagogues

In the article the necessity of using of methodological approaches in professional legal training of future engineers pedagogues is proved. The specific features of using of methodological approaches (systematic, personal activity, competence, axiological, synergetic) to construction of the content of professional legal training of the future engineer pedagogue are emphasized.

Key words: methodology, methodological approach, professional training, content of professional legal training, future engineer pedagogue, engineering pedagogic educational establishment.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.